Ida VALICENTI
(Sapienza Università di Roma)

Canonul literaturii deportărilor din România. Analiza a două opere despre deportare în timpul celui de-al Doilea Război Mondial: *20 de ani în Siberia* de Anița Nandriș-Cudla și *Noaptea* de Elie Wiesel

Abstract: (The Canon of Concentrationary Literature in Romania. Analysis of Two Works on Deportation During the Second World War: *20 de ani în Siberia* by Anița Nandriș-Cudla and *Noaptea* by Elie Wiesel) The aim of my contribution is to fill a critical and historiographical void, theorizing the canon of "concentrationary literature" in Romania, whose richness proves the two volumes examined: *20 de ani în Siberia* by Anița Nandriș-Cudla and *Noaptea* by Elie Wiesel. Both Romanians, deported during the Second World War, tell through their terrible memories the dramatic events related to deportations. Anița Nandriș-Cudla was deported to Siberia and Elie Wiesel to Auschwitz; thanks to their testimonies they offer the possibility to historically reconstruct the deportations suffered by the Romanians during the war. Both of them needed time to transform their memories of the years spent in concentration camps into literary works, recognized as masterpieces. If a literary canon is understood as the set of literary values of a community for a given historical period, and if literature has an ethical value with which future generations must face, we can try to understand if there is a possibility, through the analysis of the two texts, to outline a canon of deportation literature in Romania.

Keywords: deportation, concentrationary literature, Second World War, Elie Wiesel, Anița Nandriș-Cudla.

Rezumat: Eseul va încerca să umple un gol critic și istoriografic prin teoretizarea canonului „literaturii deportării" din România, ale cărei bogăție și valoare sunt dovedite de cele două volume luate în considerare: *20 de ani în Siberia* de Aniţa Nandriș-Cudla și *Noaptea* de Elie Wiesel. Cei doi români deportați în timpul celui de-Al Doilea Război Mondial povestesc prin intermediul amintirilor lor teribile evenimente legate de deportări. Aniţa Nandriș-Cudla, născută Aniţa Nandriș și deportată în Siberia, și Elie Wiesel, deportat la Auschwitz, ne oferă prin mărturiile lor posibilitatea de a reconstrui istoric deportările suferite de români în timpul războiului. Amândoi au avut nevoie de timp pentru a-și transforma amintirile din anii petrecuți în lagărele de concentrare în opere literare, considerate azi capodopere. Dacă un canon literar este înțeles ca un set de valori literare ale unei comunități pentru o anumită perioadă istorică și dacă literatura are o valoare etică cu care trebuie să se confrunte generațiile viitoare, putem încerca, pornind de la analiza celor două texte, să înțelegem dacă se poate schița, contura un canon al literaturii deportărilor din România.

Cuvinte-cheie: deportări, literatură concentraţionară, Al Doilea Război Mondial, Elie Wiesel, Aniţa Nandriș-Cudla.

1. Conceptul de canon: definiție și dezvoltare

Cuvântul care denumește conceptul de canon provine din grecescul *Kánon* (baston, model, principiu) și datează din secolul al V lea î.Hr., când sculptorul Policleto a folosit acest termen pentru a se referi la un set de reguli şi măsuri care urmau să fie aplicate în crearea de opere de artă de orice fel. Aşadar, canonul este un ideal estetic, bazat pe raţionalitate şi rigoare (Diaconu 2014, 15).

BDD-A28955 © 2018 „Jozsef Attila" Tudomanyi Egyetem Kiado Szeged; Editura Universității de Vest din Timișoara
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 16:29:14 UTC)

Conceptul de canon ca ideal estetic fundamentat pe logica raţională va fi reluat şi de Immanuel Kant în *Critica raţiunii pure*. În paragraful intitulat „Canonul raţiunii pure" din capitolul „Metodologia transcendentală", Kant afirma: „Prin canon înţeleg ansamblul principiilor *a priori* de folosire corectă a unor anumite facultăţi de cunoaştere în genere. Astfel, logica generală, în partea ei analitică, este un canon pentru intelect şi raţiune în genere, dar numai în privinţa formei, căci ea face abstracţie de orice conţinut. Astfel, Analitica transcendentală a fost canonul *intelectului* pur, căci numai el este capabil de adevărate cunoştinţe sintetice *a priori*. Acolo, însă, unde nu este posibilă o folosire corectă a unei facultăţi de cunoaştere nu există un canon" (Kant, trad. Bagdasar, Moisuc 1998, 568). Apelul nostru la studiul lui Kant este menit să întărească ideea normativităţii implicate de conceptul de canon.

Prin urmare, un canon literar este un ansamblu de reguli impuse de o autoritate. Autoritatea şi regulile sunt cele două elemente fundamentale ale conceptului de canon[1]. Pornind de la această condiţie putem spune că, de fapt, canonul literar se referă în primul rând la estetică şi apoi este expresia unei determinări istorice şi ideologice. Deci, un canon poate aşeza, într-o categorie literară, opere care prin intermediul propriilor valori determină un anume curent într-o epocă istorică (Martin 2009, 2). Canonul este un cod prin intermediul căruia lumea literară include sau exclude o anume operă literară sau artistică, acesta este un cod de valori prin aplicarea căruia anumite opere definesc identitatea unei comunităţi. Nu se realizează o grupare a scrierilor doar pe criterii estetice, ci şi pe criterii etice. Pe lângă prezentarea unei realităţi externe este oferită şi o reprezentare a unei realităţi interne, aceea a eului, a memoriei, a sentimentelor şi a fluxului gândurilor. Este, deci, un receptacul al valorilor unei comunităţi dintr-o epocă istorică determinată. Astfel, canonul defineşte, prin *mimesis*, diverse moduri de reprezentare, o poetică colectivă a epocii, a existenţei, estetica, etica, axiologia, ceea ce este sau nu este dorit şi elegant, ceea ce este sau nu este politic corect (Boldea 2002, 34).

În postfaţa volumului *Canonul Occidental* al lui Harold Bloom, apărut în România, în 1998, Mihaela Anghelescu defineşte canonul literar ca pe o listă de autori consideraţi modele estetice de o anumită tradiţie care devin interlocutor şi unitate de măsură pentru autorii noi (Petraş 2008, 12).

Nicolae Manolescu afirmă despre canon: „Încet, încet, revine la suprafaţă discuţia despre canonul literar, abandonată în deceniul din urmă, după emergenţa ei imediat după 1989. Abandonul se explică prin imposibilitatea formulării unor concluzii clare într-un moment istoric în care schimbările de natură politică, economică şi socială s-au dovedit a nu avea drept consecinţă şi o iminentă schimbare a canonului. Niciodată, de altfel, canonul n-a părut a fi impresionat direct de politic. Generaţia mea a fost contemporană cu două revoluţii, în 1947 şi în 1989. Regimul comunist, instalat confortabil ca urmare a abdicării silite a Regelui Mihai, a încercat să determine şi abdicarea canonului. După un deceniu şi jumătate s-a putut constata eşecul realismului-socialist, care impunea nu numai o nouă literatură, ci şi reevaluarea întregii istorii a literaturii din punct de vedere ideologic şi estetic, aşadar un nou canon" (Manolescu 2013, 1).

Pornind de la consideraţiile lui Manolescu, obiectivul contribuţiei noastre este acela de a identifica, în caz că există, un canon al memoriei deportărilor din România în

1. În *Dicţionarul de neologisme* (1978) canonul este definit astfel: „regula care face parte dintr-un ansamblu de norme artistice obligatorii într-o anumită epocă: regulă rigidă, obligatorie" (Gogea 2015, 1).

BDD-A28955 © 2018 „Jozsef Attila" Tudomanyi Egyetem Kiado Szeged; Editura Universităţii de Vest din Timişoara
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 16:29:14 UTC)

timpul celui de-Al Doilea Război Mondial pornind de la analiza a două opere, *Noaptea* de Elie Wiesel şi *20 de ani în Siberia* de Aniţa Nandriş-Cudla, considerate capodopere[2], care au o foarte mare valoare literară pe lângă cea documentară şi care reprezintă o mărturie autentică a acelei perioade istorice. Acestea reprezintă literatura de deportare într-un tipar care se repetă urmând teme estetice şi etice, lingvistice şi de conţinut, creând un model cu care alte opere pot fi confruntate. Firul conducător este constituit de memorie, de fluxul gândirii care, prin amintire, devine mărturie istorică.

2. Cele două romane. Un posibil canon al memoriei

Din punct de vedere estetic, cele două opere au drept caracteristică amintirea elaborată după ce au fost acceptate suferinţa suportată şi norocul supravieţuirii. Literatura este un mod de a difuza, de a nu uita, de a depune mărturie, de a face cunoscut, de a duce mai departe. Amintirile sunt clare, autentice, pline de particular (de elemente specifice), textualizarea lor este o maşină a timpului care ne poartă în timpul celui de-Al Doilea Război Mondial, sub ocupaţia străină a României şi la suferinţa suportată de românii de orice etnie, evreii din Transilvania, românii din Bucovina, fără deosebire. Ambii autori ai textelor amintite sunt cetăţeni ai României, deportaţi fără să aibă vreo vină.

Romanul lui Wiesel, *Noaptea*, este împărţit în opt capitole fără titlu, tocmai pentru a gestiona mai bine amintirea aşa cum e ea, fluidă, rapidă. În schimb, *20 de ani în Siberia* este o unică povestire, continuă, un flux fără întreruperi. Dar amândouă se caracterizează printr-un parcurs cronologic bine definit. Ambele opere pornesc de la amintirile lor din copilărie. Sunt, însă, două copilării diverse: Elie Wiesel se naşte în 1928, la Sighet, în regiunea Transilvania, fiu al lui Sarah Feig şi al lui Shlomo Wiesel, negustori, care îi transmit interesul pentru literatură şi Torah: „Împlinisem doispreceze ani şi eram foarte credincios. În timpul zilei studiam Talmudul, iar la lăsarea serii, mergeam la sinagogă ca să jelesc distrugerea templului. Într-o bună zi, l-am rugat pe tata să-mi găsească un profesor care să mă îndrume în tainele Cabalei. Eşti prea tânăr pentru asta. Maimonide spunea că doar la treizeci de ani ai dreptul să te avânţi pe calea plină de primejdii a misticii. Înainte de asta trebuie să studiezi lucrurile fundamentale pe care poţi să le înţelegi la vârsta ta. Tata era un om educat, mai degrabă rece din fire. Nu-şi arăta sentimentele nici măcar în familie. Mai mult îl interesau străinii decât ai lui. Era deosebit de stimat de comunitatea evreiască din Sighet. Tot timpul oamenii veneau să-i ceară părerea în privinţa problemelor comunităţii, şi chiar referitor la problemele lor personale. În familia noastră eram patru fraţi. Hilda era fata cea mai mare. Bea era a doua soră; eu eram al treilea şi singurul băiat; iar Jidith, mezina familiei. Părinţii mei aveau o prăvălie în care îi ajutau la treabă Hilda şi Bea. Cât despre mine, locul meu era la şcoală, aşa spuneau ei" (Wiesel 2005, 9-10).

Aniţa Nandriş se naşte în 1904, la Mahala, în regiunea Bucovina, din părinţi ţărani. Ambele copilării sunt fericite, senine. Wiesel se dedică studiului şi începe să se

2. Aniţa Nandriş, ţărancă din Bucovina, a câştigat pentru scrierea ei, în 1991, premiul Lucian Blaga al Academiei Române, în timp ce Elie Wiesel, scriitor, se stabileşte în America şi va primi Premiul Nobel pentru pace în 1982, pentru această mărturie a sa. Supravieţuirea lor a căpătat un sens, cuvintele lor au făcut literatură, şi citându-l pe Andrea Bianco, supravieţuitor al Shoah, „aceasta are rădăcini profunde în sufletul uman şi, deci, nu poate fi o pasiune efemeră şi caducă, ci este destinată să dea rod, oferind fructe tot mai frumoase" (Bianco 1946).

BDD-A28955 © 2018 „Jozsef Attila" Tudomanyi Egyetem Kiado Szeged; Editura Universităţii de Vest din Timişoara
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 16:29:14 UTC)

apropie de Cabala, în timp ce Aniţa se ocupă de pământ şi de gospodărie. Povestea ei începe astfel: „Prin câte poate trece o fiinţă ominiască fără să-şi dea siama[3]… Eu m-am născut în anul 1904, în Mahala, judeţul Cernăuţi[4]. Am fost şapte fraţi, şase băieţi şi eu, o fată. Părinţii au fost ţărani, adică gospodari, cum era timpul pe atunci. Aviau pământul lor, ţineau vite, cai, oi, porci. Să plătia un bir la stat, după cât pământ avia omul. Cu asta s-au ocupat părinţii. Copiii, dacă au crescut, au mers la şcoli mai departe. În anul 1914 s-au început războiul mondial" (Nadriş-Cudla 2010, 27).

România a intrat în război la 16 august 1916, alături de Antantă, cu scopul de a recâştiga teritoriile populate de români. România a fost la începutul secolului al XX-lea într-o situaţie etnografică foarte specială: aproximativ 7.000.000 de români trăiau în vechiul Regat, alcătuit din cele două regiuni istorice (Valahia şi Moldova); 4.500.000 în Transilvania, Banat, Bucovina (din Imperiul Austro-Ungar) şi aproximativ 2.000.000 în Basarabia, deci doar puţin mai mult de jumătate au trăit în interiorul graniţelor României (Lupu 1919, 15). În urma Conferinţei de la Versailles, România reuşeşte să atingă acest obiectiv al unirii românilor în interiorul unui singur stat, iar la 1 decembrie 1918 s-a născut „România Mare". Transilvania şi Bucovina vor fi cedate României în urma Tratatului de la Trianon din 1918, după aproape un secol şi jumătate de ocupaţie austro-ungară. Aniţa îşi aminteşte de acest moment astfel: „Prin anul 1918 s-a terminat războiul. Bucovina noastră a ocupat-o România. [...] Când s-a terminat războiul, eu aviam patrusprezece ani" (Nandriş-Cudla 2010, 42).

Însă, imediat spaţiul mioritic va fi zguduit de evenimentele celui de-Al Doilea Război Mondial. Prin Dictatul de la Viena din 1940, România pierde o parte din Transilvania în favoarea Ungariei. La 6 mai 1944, autorităţile din Ungaria au autorizat armata germană să treacă la deportarea evreilor din Sighet la Auschwitz-Birkenau. Elie

3. Limba folosită de Aniţa Nandriş e bogată în regionalisme lexicale şi gramaticale. Autoarea povesteşte că, după război, mama ei a fost bătută de nişte hoţi ruşi, după care a trebuit să rămână imobilizată la pat, ceea ce a schimbat destinul Aniţei, pentru că din cauza bolii mamei nu şi-a mai putut continua studiile: „Mergiau câţiva paşi până aproape de poartă şi iarăşi să smuciau înapoi de îi aducia până aproape de grajd, căci erau cai foarte buni şi frumoşi. Au muncit aşa poate un cias sau mai bine. Noroc că mama nu le spunia cu rău, numa îi ruga frumos să aştepte să le deie un om să miargă. Dar lor, din contră, asta nu le trebuia. Şi deodată au grăit unu ceva pe limba lor către ceilalţi şi deodată au rădicat aceia biciurile asupra mamei. Ei aviau nişte biciuri împlitite de piele şi la capătu biciului trei viţă şi la capătu celor trei viţă făcute trei măgălii vânoasă ca piatra, de mărimia a trei nuci. Şi cu biciurile estia au început s-o bată pe mama. Noi copiii ne uitam pe feriastră de cum a ieşit mama afară şi când am văzut că o bat pe mama noi am ieşit toţi afară desculţi, desbrăcaţi cum ne aflam şi am început să răcnim. In timpu ista, ei au scos caii din ogradă şi s-au dus. Noi am luat-o pe mama de jos şi am adus-o în casă. Răcită, spărietă şi cu mari dureri, am pus-o pe pat. […] Dacă mama s-a îmbolnăvit şi nu mai putea îmbla, a rămas toată sarcina pe mine. Pe mama de îngrijit, mâncare de făcut, pâne de copt, căci pe atunci nu să cumpăra pâne gata aşa ca acuma, de spălat, adică tot rându gospodăriei. Prin anu 1918 s-a terminat războiul. Bucovina noastră a ocupat-o România. […] Eu cu fratele Floria am rămas pe lângă gospodărie. Ni-a întârziat războiul şi nu am mai putut să urmăm şcoala" (Nandriş-Cudla 2010, 41-42). Chiar dacă limba folosită de Aniţa aparţine unui anumit registru de limbă, scrierea sa deţine o mare valoare literară şi documentară, după cum afirmă Monica Lovinescu în postfaţă: „Lipsa de cultură o fereşte pe autoare de clişeele ce abundă în textele semidocţilor şi le fac greu suportabile: ea povesteşte cum respiră, cu cuvinte reîmprospătate de roua inocenţei. O literatură aurorală, cu o limbă bogată în toate nuanţele concretului şi care – insistăm asupra acestui lucru, infinit de rar – îşi poate îngădui, datorită naivităţii ei, să exprime sentimente de atâta vreme evitate de literatura cultă: iubirea de părinţi, de copii, de locul pe care Dumnezeu ţi l-a hărăzit pe acest pământ. O limbă neparazitată de cunoaştere, o limbă de dinainte de pomul binelui şi răului. De fapt, paradiziacă." (Lovinescu în Id., 262-263).

4. Din 1991, satul Mahala şi întreaga regiune Cernăuţi fac parte din Ucraina independentă.

BDD-A28955 © 2018 „Jozsef Attila" Tudomanyi Egyetem Kiado Szeged; Editura Universităţii de Vest din Timişoara
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 16:29:14 UTC)

Wiesel îşi aminteşte: „Şi-apoi, într-o zi, evreii străinii au fost deportaţi din Sighet. Iar Moşe Ţârcovnicul era şi el un străin. Înghesuiţi în vagoane de vite de jandarmi unguri, evreii plângeau amarnic. Pe peron plângeam şi noi. Trenul a dispărut în zare; în urmă nu rămăsese decât un fum gros şi murdar. Am auzit, în spatele meu, un evreu suspinând. La ce ne putem aştepta? E război. Cei deportaţi au fost repede uitaţi. La câteva zile după ce plecaseră, a umblat zvonul că ar fi ajuns în Galiţia, că îşi găsiseră acolo de lucru şi erau chiar mulţumiţi de soarta lor" (Wiesel 2005, 12). Şi continuă să spună: „Apoi a urmat ghetoul. La Sighet s-au înfiinţat două ghetouri. Unul mare, în centrul oraşului, care se întindea pe patru străzi, şi un altul, mai mic, pe mai multe ulicioare de la periferia oraşului" (Id., 17-18).

În 28 iunie 1940, în urma Pactului Molotov-Ribbentrop dintre Stalin şi Hitler, nordul Bucovinei şi provincia Herța împreună cu Basarabia vor trece sub ocupația armatei sovietice: „Prin luna iunie, tot în anul acela, pe la sfârşitul lunei, s-au retras românii de pe teritoriul Basarabiei şi a Bucovinei. Organizaţiile şi lumia ceia mai învăţată au ştiut mai din timp de lucru ista, dară cu vro două sau trei zile înainte a ştiut toată lumia. S-a făcut o zarvă, o răscoală în sat, de nu ştia lumea de care să se prindă. Armată nu era în sat, decât posturile de jandarmi. Au luat jandarmii o căruţă, au tras-o în prag la primărie, au încărcat toate documentele, arhiva, tot ce era mai principal. Ce nu a dovedit să încarce pe căruţă, au scos afară şi au dat foc. […] Eu aviam atâta de mare frică de moscali! Incă din timpul războiului care s-a început în anu 1914 s-a vârit atâta de mare frică în mine, căci acuma, cînd am văzut că vin a doilia oară, cu nu mai aviam inimă în mine. Fratele care trăia în gospodăria părintească tot nu era de acord să rămâie sub ocupaţia moscalilor" (Nandriş-Cudla 2010, 63-64).

În 13 iunie 1941, în urma încercării unor tineri din Mahala de a fugi către frontiera cu statul român, sovieticii au decis deportarea suspecților susținători ai fugii. Aniţa îşi aminteşte: „Cam pe la jumătatea lunei ianuarie 1941, s-a strâns tineretu, flăcăii şi bărbaţii, tineri însuraţi, poate peste o sută de persoane, şi au plecat într-o noapte pe valea Prutului. A trecut graniţa în România printr-un sălişor care se chema Lunca […]. Cam pe la începutul lunei februarie, tot în anu 1941, s-a format a doilea transport de lume. Tineret, bărbaţi, flăcăi, fete şi neveste tinere, mult mai mulţi decât rându dintâi. S-au pornit iarăşi să triacă graniţa în România, dară de data asta nu li-a mărs. Au fost trădaţi. S-a găsit cineva şi i-a vândut. Numai ce au eşit din sat şi a fost miliţia anunţată. Au sunat îndată la graniţă şi acolo îi aştepta de acuma. Totuşi au dat năvală şi a trecut o mică parte, dar cei mai mulţi au fost cosiţi cu mitraliera şi au rămas morţi şi răniţi. O parte au fost prinşi şi luaţi la închisoare. Dintr-asta au început năcazurile. După un timp scurt, a venit miliţia în sat şi au început să facă cercetări" (Id., 74-75).

Destinele românilor din Transilvania şi Bucovina s-au confruntat cu teribila experiență a deportării. Momentul de dinaintea tragediei deportării către lagărul de concentrare se caracterizează prin neîncredere, şoc, neputință şi frustrare. Imaginea care domină paginile este aceea a caselor goale cu uşi şi ferestre deschise care dau în gol. Spune Wiesel: „Fiecare îşi ducea lucrurile în spate. În ochii fiecăruia se vedea suferinţa înecată în lacrimi. Încet, greoi, convoiul se îndreptă spre poarta ghetoului. [...] Plecau învinşi, târându-şi viaţa, părăsindu-şi casele, anii copilăriei lor, umili ca nişte câini bătuţi de stăpân. [...] Strada părea o piaţă părăsită. Găseai acolo orice: geamantane, portofele, valize, cuţite, farfurii, bancnote, acte, portrete îngalbenite. Toate acele lucruri pe care oamenii, o clipă, se

BDD-A28955 © 2018 „Jozsef Attila" Tudomanyi Egyetem Kiado Szeged; Editura Universității de Vest din Timișoara
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 16:29:14 UTC)

gândiseră să ia cu ei, şi până la urmă le lăseseră acolo. Peste tot încăperile erau deschise. Uşile şi ferestrele căscate se dischideau către gol." (Wiesel 2005, 23-24).

Când scrie, Aniţa retrăieşte cu aceeaşi durere şi groază ceea ce s-a întâmplat în acele zile, totul reînvie cu ajutorul cuvintelor aşternute de ea: „Peste scurt timp au început să se mişce maşinile şi călăreţii miliţieni care stau înaintea primăriei. Ei aviau listele gata făcute pentru lumia care aviau de ridicat. Au mai luat din primărie câte un om ca să-i conducă, căci satul e destul de mare şi sunt uliţi încâlcite. Peste scurt timp, ce s-a început în sat, nici nu mai pot să povestesc. Au trecut vro 26 de ani de atunci şi acuma sunt cu condeiu în mână să pun aceste cuvinte pe hârtie. Mi să urcă păru în sus şi îmi mărg furnici prin tot trupu când îmi amintesc de momentele acelia. […] O mare groază şi frică a fost noaptia aceia. […] La casăle care au rămas goale, au pus câte un păzitor, ca să nu se împrăştie, că au rămas vite, porci, oi, gobăi felurite, gâşte, raţe, curcani. Afară de aiestea, rându gospodăriei, căruţă, plug, grapă, sicicarne, morişcă, în fine cit a muncit fiecare să lase în câteva minute" (Nandriş-Cudla 2010, 77-78).

Totul era al tuturor, nu mai aparţinea nimic nimănui, oamenii erau absenţi, şirurile se formau către trenul morţii, desprinderea de cei dragi era iminentă. Elie şi tatăl său sunt despărţiţi de mamă şi de cele trei surori, Hilda, Bea şi Ţiporă „cu părul blond bine pieptănat, ducând pe braţ o hainuţă roşie, o fetiţă de şapte ani. Bocceaua din spatele ei era prea grea pentru ea. Strângea din dinţi. Ştia deja că era zadarnic să se plângă. Jandarmii loveau în stânga şi-n dreapta cu bastoanele" (Wiesel 2005, 26).

Aniţa, împreună cu cei trei fii ai săi, este nevoită să îşi lase mama bolnavă într-un pat, singură: „Când au văzut că am început să o îmbrac şi pe mama, atunci ei mă întriabă de ce o îmbrac eu şi nu să îmbracă ea singură. Eu li-am spus că ea e bolnavă şi nu poate să se îmbrace. Ei au început mai cu răul la mine, ce bolnavă, că la trup, la faţă nu arată slabă. Eu am început mai tare să plâng şi le spun, iacă, aşa-i bolnavă, nu poate singură să se stâpânească […] lasă, nu o mai îmbrăca, ea rămane. Imbrăcaţi-vă voi şi plecăm. […] Adinioară mă zbuciumam ce am să fac cu ea la drum, că i-a fi sărmana ei tare greu, dar acuma mi-i şi mai greu în suflet şi inimă cum să o las eu pe mama mea scumpă, bolnavă, fără nime lângă dânsa. Ea nu să poate sărmana stăpâni singură, nu poate să facă un pas să-şi ia o lingură de apă singură. Dar duşmanii nu m-au lăsat mult să mă gândesc. M-a prins unu de spate şi m-a repezit spre uşe să ies mai repede" (Nandriş-Cudla 2010, 82). După ce a ajuns la vagoanele de tren, a fost silită să se despartă şi de soţul ei Chirică Cudlă. „Am ajuns la gară, la Sadagura. Acolo ni-a dat jos. Sta un şir mare cu vagoane, de cele de cărat vite, pline cu lume. A deschis un vagon de acelia, în care era destulă lume, şi m-a ticsit şi pe mine acolo cu copiii. In urma mea a trântit uşa şi a închis-o. Eu am început să strig, să răcnesc, să nu închidă, că încă trebuie să vie şi bărbatul meu" (Id., 84). Despărţirea a fost definitivă.

Vagoanele de vite supraîncărcate cu oameni, căldura – în ambele cazuri era sfârşitul primăverii – lipsa aerului, aglomeraţia, şi nebunia oamenilor sunt elemente care fac parte din poveştile amândurora. Elie Wiesel povesteşte episodul doamnei Schächter, care urla înnebunită ca să aibă cineva grijă de foc. Ca să tacă a trebuit să fie bătută. „Doamna Schächter îşi pierduse minţile […] Foc! Văd un foc! Văd un foc! A fost o clipă de panică […] Nu ne-am revenit mult timp după şocul acestei trezirii cumplite. Tremuram de spaimă […]. Nefiind în stare să ne potolim angoasa, am încercat să ne alinăm singuri: a înnebunit, biata de ea… Cineva i-a pus o cârpă udă pe frunte,

BDD-A28955 © 2018 „Jozsef Attila" Tudomanyi Egyetem Kiado Szeged; Editura Universităţii de Vest din Timişoara
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 16:29:14 UTC)

încercând s-o liniştească. Dar ţipetele femeii nu s-au oprit […]. O lovire de mai multe ori în cap, tare – ar fi putut s-o ucidă. Băieţelul stătea agăţat de ea. Nu ţipa şi n-a mai scos o vorbă. Nici măcar nu mai plângea" (Wiesel 2005, 32-33). Odată ce au redus-o pe ea la tăcere, au văzut din vagon focul negru care le va înghiți pe mama lui Elie și pe surioara de numai șapte ani cu bucle de aur, Țiporà.

Anița povestește despre oameni înnebuniți care cântau. Își smulgeau părul și urlau. Oameni morți aruncați din vagoane, aproape o ușurare pentru ceilalți ca să poată respira mai bine: „Pe altu îl scotia mort şi rămânia pe pironu gării. Ce facia pe urmă cu el, noi nu ştim. La altă gară vedeai că îl scotia pe unu eşit din minte. Răcnia, cânta, săria, aşa ca omul stricat de cap." (Nandriş-Cudla 2010, 87).

Trenul reprezintă metamorfoza minții umane. Totul plutea într-o ceață care se transfera nu doar asupra oamenilor, ci și asupra simțurilor lor. Instinctul de conservare, autoapărarea, amorul propriu, toate dispăruseră. Păreau suflete blestemate bântuind o lume a nimicului. Suflete condamnate să străbată spații până la capătul lumii. Ajunși în lagăr, începe calvarul listelor. Lista din dreapta și lista din stânga, un singur pas către viață, un singur pas către moarte. Erau ca niște copaci uscați în inima deșertului. Wiesel își amintește bagheta doctorului Mengele, tipicul ofițer SS-ist, baghetă care se mișca neîncetat, o dată la dreapta, o dată la stânga. „Bagheta se mişca fără încetare, când la dreapta, când la stânga. M-am trezit în faţa lui [...]. Bagheta s-a mişcat spre stânga. Am făcut o jumătate de pas înainte. Voiam să văd mai întâi unde-l trimiteau pe tata. Dacă ar fi luat-o la dreapta, m-aş fi dus după el. Bagheta indică spre stânga şi în cazul lui. Mi-am simţit inima ca uşurată de o povară" (Wiesel 2005, 38-39).

Și Anița își amintește lista de care depindea rația de mâncare. Cine era pe lista muncitorilor avea dreptul la 700 grame de pâine, cine intra pe lista celor care nu puteau munci (bătrâni, copii, bolnavi) avea dreptul la doar 300 grame de pâine: „A doua zi, a început să ne împărţiască la lucru. Ni-au scris pe o listă, fiecare familie câţi sunt în familie lucrători şi câţi jivenţ, adică batrâni şi copii care nu putiau lucra. Au făcut o listă şi au dat-o la magazin, ca să ne putem cumpăra pâne. Aviam dreptul de cumpărat, pentru un lucrator şiapte sute de grame de pâne, iar pentru un jivenţ, un bătrân sau copil, 300 de grame de pâine. Dar la pâne, nimic altceva decât apă." (Nandriş-Cudla 2010, 88-89).

Foamea ucidea, îmbolnăvea corpul și spiritul. Aniţa spune asta: „La început a mers oliacă, dar nu pria mult. A început lumia să se îmbolnăvească, a început lumia să moară. Cu părere de rău şi cu ruşine, dar să spun drept ceea ce a fost. Ni-au umplut păduchii, că nu te mai puteai descurca. A dat o dizinterie între lume că îi trecia sânge două, trei zile şi să prăvăliau şi gata muriau. Doctorii nu erau, medicamente la fel. Vedeai cu ochii cum te sfârşeşti, dar nu aviai ce face" (Id., 106).

Rația de supă era cea care asigura supraviețuirea la Auschwitz. Ca să obțină rația de pâine pentru ea și pentru fiii săi, Anița reușea să reziste la toate. Făcea asta pentru ea și pentru cei trei fii, dragostea pentru ei a ajutat-o să treacă peste orice greutate. Așa scrie în prefața primei ediții din 1991, nepotul său, Gheorghe Nandriș: „În această sălbăticie a Siberiei a luptat pentru supravieţuire 20 de ani. Această extraordinară mamă şi-a ocrotit copiii cu preţul vieţii dovedind o putere de sacrificiu şi o rezistenţă morală de excepţie. Renunţă la propria hrană în favoarea copiilor, străbate zeci de kilometri prin tundră cu groaza în suflet, în căutarea unor fructe cu care să-şi salveze copiii de

BDD-A28955 © 2018 „Jozsef Attila" Tudomanyi Egyetem Kiado Szeged; Editura Universității de Vest din Timișoara
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 16:29:14 UTC)

scorbut, învaţă să conducă sania cu câini şi să facă din părul lor îmbrăcăminte pentru copii" (Nandriş-Cudla 1991, 5).

În acelaşi mod, Elie muncea din greu în lagăr ca să asigure pentru el şi pentru tatăl lui puţinul necesar suficient pentru a rămâne împreună, ca să nu moară. Pâinea, supa erau totul în viaţa lor. Ajunseseră să fie doar nişte trupuri sau poate chiar mai puţin: nişte burţi flămânde de umplut. De altfel, doar burta simţea trecerea timpului. „Ne amorţiseră simţurile, totul se petrecea ca într-un fel de ceaţă. Nu mai puteam să ne agăţăm de nimic. Instinctul de conservare, de autoapărare, mândria – toate dispăruseră. Într-un ultim moment de luciditate, mi s-a părut că eram nişte suflete blestemate rătăcind prin limburi, între două lumi, suflete condamnate să rătăcească în spaţiu până la sfârşitul timpurilor, căutând-şi mântuirea, uitarea, – fără speranţa că le vor mai afla. [...] I-am aruncat o privire tatei. Cum se schimbase! Ochii se întunecaseră. Aş fi vrut să-i vorbesc, dar nu mi-am găsit cuvintele" (Wiesel 2005, 43-44).

Nu aveau timp să se obişnuiască într-un loc că imediat erau mutaţi în altul. Wiesel a fost dus de la Birkenau la Auschwitz, de la Auschwitz la Buna, de la Buna la Gleiwitz, de aici la Buchenwald, unde va fi salvat la sosirea americanilor. Anița a fost transferată din satul Bolşiareca din Siberia la Nadîm în tundră şi, apoi, la Şuga lângă Marea Obi. În tundră i-a chinuit o foame teribilă, Anița însăşi s-a îmbolnăvit de două ori, o dată de dizenterie, o altă dată de tifos. „Cum am întrat în spital, am văzut că e rău cu mine. Nu ziciam nimic din gură, numai în gând mă rugam la Dumnezeu să se îndure de mine, să mă lase între copii, să nu rămâie copiii aşa străini, fără tată, fără mamă, în pustiurile celia. Aşa de amărâtă şi cu gândul ista m-a dovedit timpiratura şi mai mult nu am ştiut nimic două săptămâni. Înainte de a mă trezi, parcă mi-a spus cineva: tu vrai aşa de tare să te duci la copii. Noi te lăsăm, ia-ţi trupul şi du-te. Parcă trupul îmi era despărţit de mine. Atunci eu mă gândesc: când mi-a zis, ia-ţi trupul şi du-te, da cum am să-l cunosc eu care trup e al meu, căci erau mai multe trupuri şi toate erau la fel. Şi parcă îndată mi-a dat în minte că uşor pot să-l cunosc care e al meu, căci în aceşti ani cât am trăit la «sever», din pricina că am lucrat greu sau din frig, mi-a eşit la mâna stângă o gotcă. Era acuma cât un ou de găină de mare. Şi în momentul ista, când mi-a spus că dacă plâng şi îmi pare rău aşa tare după copii să-mi iau trupul şi să mă întorc la ei, eu cu bucurie că mi-a dat în gând cum să-mi cunosc trupul şi să mă întorc la copii, m-am trezit şi am văzut că mă aflu în spital. Tare mult timp nu mi-a eşit visul acesta din minte. Am mai stat încă vro patru săptămâni în spital. Eram atât de slăbită că nu mă putiam ţinea pe picioare deloc." (Nandriş-Cudla 2010, 143). Şi aproape că a ajuns să plângă după Siberia. „Nu era sate cu lume, măcar cât de departe, să poţi merge să găseşti ceva de-a mâncării, cum mergiam când eram în Sibiria. Aici nu era alta nimic, decât pădure şi apă". (Id., 105).

Tot astfel relatează Elie Wiesel, când a ajuns la Auschwitz şi a văzut „o poartă de fier, având deasupra o inscripţie *Munca înseamnă libertate*. Auschwitz. Prima impresie a fost că era mai bine decât la Birkenau" (Wiesel 2005, 48). Se dezvoltă un simț al obişnuinței, al adaptării fără a pierde, însă, capacitatea de a discerne între mai rău şi mai puţin rău, între mai rău şi cel mai rău.

Foamea, mutările, condițiile de viață i-au făcut pe deportați să înfrunte boala, durerea, să își facă socotelile cu moartea şi cu Dumnezeu. „Gândul de a muri, de a înceta să exist începea să mă fascineze. Să nu mai exist. Să nu mai simt nimic, nici oboseala,

BDD-A28955 © 2018 „Jozsef Attila" Tudomanyi Egyetem Kiado Szeged; Editura Universității de Vest din Timișoara
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 16:29:14 UTC)

nici frigul, nimic. Să ies din rând, să mă las să alunec spre marginea drumului...” (Id., 95). Le-a intrat în suflet un miros de cadavru care a rămas cu ei pentru toată viața. Ideea morții îi învăluia până la sufocare, dar, în același timp, tot ea le aducea salvarea. Ce minune să nu mai simtă durerea, frigul, foamea, oboseala. Singura rațiune de a nu se lăsa în brațele salvatoare ale morții era, pentru Anița, prezența fiilor, iar pentru Elie, prezența tatălui. „Faptul că tata era încă acolo a fost singurul lucru care m-a împiedicat să cedez. Alerga lângă mine, cu răsuflerea tăiată, la capătul puterilor, aproape să se prăbușească, nu aveam dreptul să mă las să mor. Ce s-ar fi ales de el dacă eu n-aș mai fi fost? Eram singurul lui sprijin” (Id., 95-96).

Dar Dumnezeu unde era? Atât Anița, cât și Elie îl invocau adesea: „Dumnezeule, unde ești, unde te-ai ascuns?” Anița îl invocă, cere dreptate când este închisă pentru două luni doar pentru că bolnavă de tifos nu s-a dus la muncă. S-a rugat pentru fiii ei. „Am fost rămas numai schiletul, cum vediam odată prin cărţi. Ne uitam unu la altu şi gândiam, aice e sfârşitu nostru. Totuşi nu pierdiam nădejdia în Dumnezeu. Ne rugam cu toţii la Dumnezeu să ne dăruiască putere şi să ne ajute cu puteria lui, să putem birui toate greutăţile ce stau împotriva noastră şi să putem eşi din prăpastia ceia, să nu ne rămâie ciolanile prin pustiurile celia aşa îndepărtate.” (Nandriş-Cudla 2010, 109).

Flăcările cuptorului crematoriului au înghițit pentru totdeauna credința lui Elie, nu se îndoia de existența lui Dumnezeu, ci de dreptatea sa absolută, care mai era măreția lui în fața acelei slăbiciuni și descompuneri, în fața trupurilor infirme și a spiritelor bolnave. „Vara se apropie de sfârşit. Anul evreiesc se încheia. În ajunul sărbătorii de Roş Hoşana, ultima zi a acestui an blestemat, tot lagărul era însufleţit de încordarea care domnea în sufletele tuturor. În ciuda a tot ce se petrecuse, această zi era diferită de toate celelalte. Ultima zi a anului. Cuvântul *ultima* suna foarte ciudat. Dacă era într-adevăr ultima zi? [...] Se lăsa noaptea. Din fiecare clădire veneau mereu alţi şi alţi deţinuţi, dintr-o dată pregătiţi să învingă timpul şi spaţiul, să le spună voinţei lor. «Ce eşti tu, Doamne» mi-am spus în sinea mea cu mânie, «în faţa acestei mulţimi chinuite, care vine să-şi strige în auzul Tău credinţa, mânia, revolta? Ce înseamnă măreţia Ta, Stăpâne al lumii, faţă în faţă cu toată această slăbiciune, descompunere, putreziciune? De ce continui să le tulburi sufletele bolnave, trupurile schiloade?” (Wiesel 2005, 74).

Elie este evreu, Anița este ortodoxă, dar l-au căutat pe același Dumnezeu. Elie este un evreu instruit și cu bună stare, crede în Dumnezeu, studiază Torah și vrea să se apropie de Cabala pentru a pătrunde în adevărul misticii ebraice. Anița are doar trei clase, a trebuit să renunțe la studii pentru a-și îngriji mama, imobilizată la pat după ce a suferit un linșaj din partea rușilor în timpul ocupației localității Mahala, de-a lungul Primului Război Mondial. Era legată prin credință de comunitatea căreia îi aparținea, cea ortodoxă, credea în Dumnezeu, îl invoca și se ruga la el în sinea ei. Nu mai existau bogați, oficiali, personalități, religii, ci doar condamnați la aceeași pedeapsă și fără să existe vreun motiv. Doar un sentiment de gol în adâncul inimii.

Atât Anița Nandriș, cât și Wiesel au reușit să supraviețuiască ororilor provocate de deportările din timpul celui de-Al Doilea Război Mondial, suferite de cetățenii români. Iar supraviețuirea lor este istorie, amintirile lor sunt literatură, un cod, o axiomă cu care să trăim mai departe și în funcție de care să ne reglăm existența ca oameni.

BDD-A28955 © 2018 „Jozsef Attila” Tudomanyi Egyetem Kiado Szeged; Editura Universității de Vest din Timișoara
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 16:29:14 UTC)

3. Valoarea literară a memoriei deportării.

Conceptul de canon este o construcţie culturală, virtuală, chiar dacă de mare impact asupra ideii de literatură şi asupra longevităţii şi eficacităţii în interiorul sistemului culturii umane. Canonul este un instrument prin care pot fi rânduite paginile acestor autori care, cu istoriile lor, au un loc important în activitatea editorială de prestigiu naţional şi, de asemenea, în activitatea educativ-didactică. „Memoria literaturii (fie ficţională sau non-ficţională) este *oglinda* dublă, în care literatura se contemplă, se multiplică ca un ecou subversiv sau ludic, propunând implicit o reflecţie asupra ideii de mobilitate în timp şi spaţiu prin jocurile textuale ale referenţialităţii, în egală măsură trimitere a literaturii la ea însăşi ca şi la realul din care pornesc rădăcinile şi asupra căruia revine ca memorie. […] Memoria literaturii desfăşoară în canonul postmodern strategii de reluare, trimitere, rescriere, punând în valoare capacitatea ei de a se constitui ca sumă sau ca bibliotecă, pentru care poetica scriiturii este inseparabilă de hermeneutică" (Milea 2006, 197).

Toate societăţile comuniste au trebuit să facă faţă dilemei confruntării, chiar şi aceleia literare, cu propriul trecut. În legătură cu aceasta, Manolescu precizează: „Euforia postdecembristă ne-a făcut şi ea să credem că, o dată cu societatea, se va schimba şi canonul. Nu s-a întâmplat însă nimic. Motivul nu e deloc misterios. Era nevoie să apară o literatură cu adevărat nouă pentru ca lectura întregii literaturi să se schimbe, cu alte cuvinte, ca să devină eficientă o selecţie diferită. O literatură cu adevărat nouă este necesarmente opera unei generaţii cu adevărat noi, capabilă să-şi impună felul ei cu adevărat nou de a citi întreaga literatură" (Manolescu 2013, 1).

Istoriografia literară din România pare să se găsească într-o complexă fază de tranziţie, mai ales de generaţie, cu dorinţa de încerca cu orice preţ să se confrunte cu probleme oarecum urgente, prin intermediul unor reflecţii critice asupra surselor şi temelor de cercetare care ar trebui să fie puse în aplicare (Bucur 2010, 225).

Există un canon al literaturii Holocaustului, dar nu există un canon pentru literatura deportaţilor, care nu sunt numai evrei şi care nu au fost doar victime ale lui Hitler. Au fost deportări din România în Polonia, în Siberia, în Transnistria. Decidenţii deportărilor au fost şi unguri, şi nemţi, şi ruşi, şi români. Hotărât să menţină suveranitatea teritorială a României cucerită prin Tratatul de la Versailles în 1918, Ion Antonescu s-a aliat cu Axa, ajungând principalul aliat est-european al Germaniei naziste. În octombrie 1941, începe campania de expulzare a 150.000 de evrei către Transnistria, teritoriu la est de fluviul Nistru, la acea vreme sub administraţie românească. Purificarea etnică a devenit pentru legionarii lui Horia Sima un obiectiv primordial. Potrivit Comisiei Holocaustului pentru România, instituită în 2003 de către Elie Wiesel, sub responsabilitate română au fost ucişi aproape 300000 de evrei, 11000 de ţigani (romi), cea mai mare parte a lor în lagărele de concentrare din Transnistria[5], unde autorităţile româneşti au instituit lagăre de muncă şi lagăre de exterminare. Amintim printre acestea, lagărele de la Berezovka, de la Akmechetka, de la Domanevka, de la Bogdanovka. Nu trebuie uitate nici acestea, trebuie să rămână vii în amintire şi vii pentru a fi studiate şi înţelese pentru a nu se mai repeta vreodată.[6]

5. A se vedea şi în ancheta realizată de Institutul Naţional al Holocaustului în România, în secţia *Victime,* disponibilă şi online: http://www.inshr-ew.ro/ro/holocaustul-din-romania/victime.html.

6. O altă mărturie găsim şi în romanul lui Norman Manea, *Întoarcereă huliganului*. Manea şi familia

BDD-A28955 © 2018 „Jozsef Attila" Tudomanyi Egyetem Kiado Szeged; Editura Universităţii de Vest din Timişoara
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 16:29:14 UTC)

Printre cele mai recente încercări de canonizare, se detaşează „canonul occidental" propus de Harold Bloom în 1994, care conține lista cărților ce trebuie neapărat cunoscute. Iar, în sens personal, reprezintă o tentativă de a salva de la uitare lecturile cele mai importante ale unei întregi existențe. Cu alte cuvinte, este vorba de o listă a acelor opere literare pe care, citându-l pe Bloom, „lumea nu este dispusă să lase să moară" dar şi de o alegere a textelor aflate în competiție pentru supraviețuire, un tip de raft ipotetic de pe care nu pot lipsi opere de documentare ca acestea analizate, care vorbesc despre mărturii ale istoriei unui popor, istorie pe care o povestesc (Bloom 1998, 413).

Rămâne deschisă problema unei posibile determinări şi a unui canon în care să îşi afle locul opere care nu se referă doar la Holocaust. În actuala situație politică şi socială, poate că nu e vorba doar de o identificare în mod kafkian a unui canon minor, ci mai degrabă de a reface, cum procedează Benjamin, de a propune o listă de lecturi fundamentale într-o stare de urgență a memoriei istorice. Un canon care să fie o „memoriatecă" sau o „sentimentotecă" colectivă. Literatura, încă de la începutul perioadei moderne, a aparținut națiunii; pentru a o defini se caută o graniță geografică, o cultură care să dea nume şi substanță expresiilor sale, chiar dacă disparate (LaCapra 2004).

Astfel, prin intermediul acestor două opere literare prinde viață, într-o atmosferă deja densă de premoniții, un canon literar şi istoric, o epopee în adevăratul înțeles al cuvântului în care, alături de personaje, putem asista la destinele lor, putem participa la războaie, călătorii, nenorociri, de fapt, vieți care se petrec şi se săvârşesc până la capătul lor. Este urmărită pas cu pas, cu salturi în timp şi în spațiu întreaga istorie a deportărilor din perioada celui de-Al Doilea Război Mondial. În fond, memoriile lor redau o parte din destinul uman al poporului român. Scrierile de acest gen sunt o modalitate prin care se încheie conturile cu propriul trecut, o modalitate pentru a cristaliza valoarea memoriei.

sa trăiesc la Burdujeni, un sat de lângă Suceava, care rămâne în urma Pactului Molotov-Ribbentrop în interiorul statului român. În 1940, Antonescu proclamase Statul-Naţional-Legionar. „Ordonanţa din dimineaţa de 9 octombrie 1941 cerea ca: *evreii oraşului să depună imediat la Banca Naţională aurul, valutele, acţiunile, diamantele, brilantele, pietrele preţioase şi să se prezinte în aceeaşi zi cu bagajul lor de mână la Burdujeni*. Lagărul de concentrare din Suceava unde se aflau deja închişi 120 de evrei, fusese imediat desfiinţat, în perspectiva noilor măsuri" (Manea 2016, 90).

Manea avea doar cinci ani când împreună cu familia sa şi alți evrei din Bucovina a fost deportat în Transnistria rămasă sub administrație românească. Acele momente sunt prezentate astfel: „Tunetul din octombrie 1941. Tunetul şi fulgerul despicaseră, dintr-o dată, podeaua scenei. Expulsarea, convoiul exilaţilor, trenul, pustiul beznei. Hăul în care fuseserăm aruncaţi nu era leagăn de prunc. În urmă, doar strigătul disperat al Zânei Bune care nu vroise să-mi dea drumul din braţe şi se ruga patrule înarmate s-o lase să plece cu noi, în neant, ea, creştina, Sfânta Maria, împreuna cu păcătoşii de care nu se putea desparţi. Debarcarea nocturnă, împuşcăturile, ţipetele, jaful, baionetele, morţi, râiul, podul, frigul, foamea, frica, cadavrele: noaptea lungă *Iniţierea*. Comedia abia atunci şi acolo avea să înceapă. TRANS-NISTRIA. Dincolo de Nistru. TRANS-TRISTRIA. *Iniţierea* preliminară naşterii. Da, ştiu cum arătam înaintea năşterii. Şi cum arătam după, în aprilie 1945, când apatrizii fuseseră, în sfârşit, *repatriaţi* în Patria care, iată, nu izbutise să scape de ei." (Id., 72-73).

BDD-A28955 © 2018 „Jozsef Attila" Tudomanyi Egyetem Kiado Szeged; Editura Universității de Vest din Timișoara
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 16:29:14 UTC)

Bibliografie

Bianco, Andrea, 1946. *La lettura dei lager*, în „Deportazione", nr. 2, Februarie, 1946.

Bloom, Harold. 1998. *Canonul Occidental*. Traducere de Diana Stanciu. Postfaţa de Mihaela Anghelescu. Bucureşti: Univers.

Boldea, Iulian. 2002. *Canonul în Literatura Română*, în „diacronia.ro", p. 32-37.

Bucur, Maria. 2010. *Heroes and Victims: Remembering War in Twentieth-century Romania*. Bloomington: Indiana University Press.

Diaconu, Virgil. 2014. *Arte poetice. Canonul literar*, în „Cafeneaua Literară", nr. 6, August, p. 15-18.

Milea, Doinița. 2006. *Memoria literaturii: aderenţă ş regăsirea în canonul literar şi cultural francez*, in Ana Guţu (coord.), *La francopolyphonie comme vecteur de la communication/ Francopolifonia ca vector al comunicării*, Chişinau: Ulim.

Gogea, Simona Maria. 2015. *Canonul literar în România de azi*, în „documents.mx", Decembrie 01, p. 1-6, disponibil online la https://documents.mx/documents/canonul-literar-in-romania-de-azi.html, accesat ultima dată la 15 noiembrie 2017.

Kant, Immanuel. 2005. *Critica Raţiunii Pure*. Traducere de Nicolae Bagdasar, Elena Moisuc. Bucureşti: Editura IRI.

LaCapra, Dominick. 2004. *History in transit: Experience, Identity, Critical Theory*. Ithaca: Cornell University Press.

Lupu, Nicolae. 1919. *Rumenia and the War*. Boston: Richard G. Badger.

Manea, Norman. 2016. *Întoarcereă huliganului*. Iaşi: Polirom.

Manolescu, Nicolae. 2013. *Despre canonul literar*, în „România Literară", nr. 24, p. 1-2.

Martin, Mircea. 2009. *Canonul şi valorile*. *Plenuri*. Bucureşti: Facultatea de Litere, Universitatea din Bucureşti, p. 1-6, disponibil online la http://www.anpro.ro/html/date/s10_2009_comunicari.pdf, accesat ultima dată la 15 noiembrie 2017.

Nandriş-Cudla, Aniţa. 1991. *20 de ani în Siberia. Destin bucovinean*. Postfaţa de Gheorghe Nadriş. Bucureşti: Humanitas.

Nandriş-Cudla, Aniţa. 2010. *20 de ani în Siberia. Amintiri din viaţă*. Prefaţa de Gheorghe Nadriş. Postfaţa de Gheorghe Nandriş şi de Monica Lovinescu. Bucureşti: Humanitas.

Petraş, Irina. 2008. *Literatură română contemporană: o panoramă*. Bucureşti: Ideea Europeană.

Wiesel, Elie. 2005. *Noaptea*. Traducere de Diana Crupenschi. Bucureşti: Univers.

BDD-A28955 © 2018 „Jozsef Attila" Tudomanyi Egyetem Kiado Szeged; Editura Universității de Vest din Timișoara
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 16:29:14 UTC)